

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕКЛАДУ АНАГРАМ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Василенко П.В.

студентка факультету
лінгвістики та соціальних комунікацій
Національний авіаційний університет

Струк І.В.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської
філології і перекладу, доцент
Національний авіаційний університет

Проблема взаємодії мови та мислення через виявлення і пояснення творчих механізмів створення прихованих смислів з допомогою експлікації їхнього формального, змістового й смислового аспектів привертає увагу представників багатьох наук, у тому числі й перекладознавства. Відображаючи індивідуальну картину світу автора та втілюючись у виборі смислових елементів художнього твору, картина світу в художньому тексті створюється мовними засобами, дослідження яких дозволяє чітко окреслити творчу концепцію письменника та проаналізувати його індивідуальний стиль крізь призму перекладу. Одразу уточнимо, що художній переклад, за визначенням багатьох дослідників [7; 12; 16], – це особливий вид перекладу, позаяк не лише передає зміст, але й відображає думки та почуття автора, його естетичні, філософські та інші погляди.

Для цілісного розуміння змісту тексту необхідно не лише розпізнати прийоми і тактики, які автор використовує для створення стилістичної одиниці, однак, відшукати та підібрати подібні стилістичні елементи для відтворення первинного семантичного значення у друготворі, зберегти нерозривну єдність форми і змісту художнього тексту, якомога точно відтворити ідею автора та спосіб втілення цієї ідеї [19, с. 123]. Звідси, збереження семантико-стилістичної

структури стає першочерговим завданням, що здатне забезпечити достовірність перекладу мовних одиниць зі збереженням їхніх взаємозв'язків та смислового наповнення [11, с. 5]. Таким творчим механізмом у нашій розвідці виступає анаграма, яка, на думку В. Топорова, є не лише засобом формальної організації тексту, але «звернена до змісту, є його сумою, підсумком, резюме», причому цей зміст виражений «не словарно або граматично інститулізованими мовними формами, ...а начебто випадковими точками тексту в його буквенно-звуковому трактуванні» [21, с.110].

Питання аналізу анаграм цікавило багатьох вчених, зокрема варто назвати Ф. де Соссюру [20], Г. Вітлі [2], О. Пузирьову [18], В. Топорову [21], В. Лукіну [14], Г. Берестнєву [4], Т. Бонч-Осмоловській [6] тощо, однак питання відтворення та / або функціонального навантаження цих мовних особливостей або взагалі не вивчалися або були згадані досить побіжно. Саме тому, ставимо за мету проаналізувати анаграми як смислове явище художнього твору та здійснити їх порівняльно-перекладознавчий аналіз на матеріалі твору Дж. Джойса «Улісс». Окрім того, розглянемо питання збереження функцій анаграм, які закладено автором оригінального художнього твору. Так, дослідники [4; 22], вивчаючи проблему функціонування анаграм, виокремлюють ряд функцій, які вони виконують в текстах, а саме: лейтмотивну, текстоутворюючу, конституюючу, ігрову, емотивну, сугестивну.

Відносно постійною є функція кодування певного «особливо значимого», ключового слова в тексті [4, с. 8]. Дуже часто таким словом виступає ім'я [4; 22; 3]. В. Москвін називає цю функцію лейтмотивною та вважає, що саме вона «полягає в семантичному підкресленні ключового слова тексту», яке називається «асоціативною домінантою» [15, с. 67]. При дослідженні анаграм в оригіналі та перекладі роману Дж. Джойса «Улісс» було встановлено, що автор досить часто використовує анаграму для створення смислової мовної одиниці. Наприклад, “*Peter Piper pecked a pech of pick of peck of pickled pepper*” [1], що відтворюється у перекладі як «*Пітер Пайпер пік, пік і напик пічкурів півтори пательні на пробу*» [9]. (Тут і далі виділення зроблені нами – ПВ, ІВ) У цьому прикладі лейтмотивом виступає ім'я персонажу. Іще один приклад: “*Blew. Blue*

bloom is on the” [1] у перекладі звучить як «*Блукає Блум десь близько у блакиті*» [9]. Лейтмотивом виступає ім'я головного героя роману, який ототожнюється з мандрівним Одисеєм. За спостереженнями С.Хоружого [23], Блум завжди знаходиться у вирі дублінського життя, але при цьому дещо дистанціюється, має позицію спостерігача. Анаграма вдало підкреслює цей творчий задум автора.

Другою важливою постійною функцією анаграм, зазначають дослідники [4; 22], яка історично прослідковується, є функція укріплення тексту, «текстоутворююча функція» [3, с. 68]. «Завдяки звуковій грі... слова, що анаграматично співвідносяться, вступають у додаткові семантичні взаємодії» [4, с. 13], будують «вертикалі змісту» [8]. Ця функція є характерною для повних та точних анаграм. Відбувається перехід від форми до сенсу. Прослідкувати дану функцію анаграм можна на прикладах. У більшості випадків при перекладі анаграма втрачається: “*Hesouls, shesouls, shoals of souls*” [1] у перекладі «*Душі чоловічі, душі жіночі, еони душ*» [9]; “*You hig, you hog, you dirty dog!*” [1]; – «*Він пєс, він кнур, брудний він хам!*» [9]. Але, наприклад, переклад “*Beer beef battledog buybull businum barnum buggerum bishop*” [1]; – «*Бробарник, бїфчекс, бульїт, бикокуп, бузнес, барнум, бардарнум, богослужарнум*» [9] – дозволяє автору створити, а перекладачеві передати, додатковий сенс тексту – надреальність, неможливість, іронічність, безглуздість.

Третя важлива функція анаграм, яка також має глибоке історичне коріння, – конститууюча: «близькі у звуковому сенсі слова вступають у взаємодію та реально «породжують» деяке слово в тексті, або ж представляють його імпліцитно, лише передбачаючи його наявність» [4, с. 18]. Анаграма «виконує функцію розкриття або створення нового змістового наповнення слова» [5, с. 33]. Відбувається зміщення «акценту уваги з буквено-звукової структури (зовнішньої форми) на зміст (семантичну структуру)» [5, с. 33]. Ця функція прослідковується, зокрема, при використанні автором текстових анаграм. Наприклад, “*The chemist turned back the page after page. Sandy shrivelled smell he seems to have. Shrunken skull. And old. Quest for the*”

philosopher's stone» [1]; – «*Аптекарь гортав назад сторінку за сторінкою. Здавалося, від нього пахло чимось піщаним, засущеним. Голий череп. І сам старий. Пошуки філософського каменя*» [9]. За допомогою буквенно-звукової структури автор конститує зміст епізоду – «death – смерть». У перекладі вдалося зберегти анаграму та відтворити загальну атмосферу події – передчуття смерті. Зовнішня форма перетворилася на семантичну структуру, що надає можливість читачеві глибше пережити ті почуття, які виникають у персонажа роману.

Нового філософського звучання текст набуває завдяки ігровій функції анаграм та функції ігрового конструювання тексту. Часто зміст тексту з використанням прийому формальної гри виявляється вторинним по відношенню до його форми, але сама форма передає певний зміст, актуальний для автора (рух хвиль, зв'язок всього суцього тощо) [4, с. 25]. Таку функцію анаграм можна проілюструвати за допомогою такого прикладу: “*His mouth moulded issuing breath, unspeached: ooeeahah: roar of cataractic planets, globed, blazing, roaring wayawayawayawayaway*” [1]; – «*Його уста розтулилися, та з них ані звука, лиш дихають: ooiaa: планети падають одна за одною з гуркотом, кулясті, розжарені гуркочуть далідалідали*» [9]. Тут виражається філософське світобачення Стівена Дедалуса, його суб'єктивні переживання світобудови та повторюваність подій. Анаграма “*The hungry famished gull Flaps o'er the waters dull*” [1] перекладена як «*Чого чаєчка кигиче? Бо вечеря її кличе*» [9] через ігрову функцію допомагає відтворити реальний простір роману Дж. Джойса. Часто авторські анаграми перекладачеві не вдається зберегти: “*It flows purling, widely flowing, floating foampool, flower unfurling*” [1]; – «*А вони шумлять, розпливаючися довкола, тирскаючи піною, що вибухає так, неначе то розпукуються пелюстки квітів*» [9]. Тоді при перекладі використовуються інші художні засоби, наприклад, порівняння, метафори, які допомагають передати атмосферу тексту.

Серед функцій анаграм можна назвати також емотивну, оскільки анаграма, за спостереженнями дослідників (напр. [17]), є ознакою емоційно забарвленого тексту, до прикладу: “*Met her once in the park. In the dark. What a*

lark” [1]; – «Я зустрів її в гайочку. У затишному куточку. Є де сісти на горбочку» [9]. В українському перекладі емотивну функцію анаграми підкреслено ще й зменшувально-пестливими суфіксами в іменниках.

Розуміючи, що дуже часто анаграми утворюються за допомогою звукових повторів, припускаємо, що анаграма (як і звукові повтори [24]) може виконувати також сугестивну або навіювальну функції. Сугестивний – той, який впливає на кого-небудь, викликає у когось певні уявлення, настрої. Спостереження та дослідження анаграм у романі «Улісс» Дж. Джойса засвідчують, що анаграми у тексті створюють навіювальний вплив. Наприклад, читаючи *“They look terrible the woman. Her feeding cup and rubbing her mouth with the spoon. Then the screen round her bad for her to die. Nice young student that was depressed that bite the bee gave me. He’s gone over to the lying-in hospital they told me”* [1]; – «У жінок страшний вигляд. Її годувальна чашка, і пхають у рот ложку. Потім заставляють ліжко ширмою, щоб помирала. Приємний хлопець, той студент, що перев’язував мене, коли бджола вкусила. Кажуть, він перейшов у пологовий будинок» [9] слово «худоба» асоціюється з вбогістю та огидою тих реалій життя, у яких опиняються герої роману.

Отож, ми проаналізували функціональний аспект анаграм художнього твору Дж. Джойса «Улісс». У процесі дослідження ми обрали та проаналізувати такі функціональні прояви анаграм, як-от: лейтмотивну, текстоутворюючу, конститууючу, ігрову, емотивну та сугестивну. Встановили, що завдяки анаграмам у тексті не лише шифруються назви, однак формуються тісні формальні та смислові зв’язки між словами, що безумовно активізує мисленнєву діяльність носіїв мови загалом та вторинних комунікантів / читачів відповідно. Перспективу дослідження вбачаємо в дослідженні сучасних підходів до передавання анаграм сучасної художньої літератури українською мовою.

Список використаних джерел

1 Joyce J. Ulysses. URL: <https://www.planetebook.com/ulysses/>

2 Wheatley H. B. Of anagrams: a monograph treating of their history. London, 1862.

186 р. (23)

3 Берестнев Г. И. Философские аспекты анаграмм. Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Серия: Гуманитарные и общественные науки. 2014. Вып. 6. С. 63-71. (4)

4 Берестнев Г.И. Аспекты функциональности анаграмм в российской поэзии. Слово.ру. Балтийский акцент., Изд-во БФУ им. И. Канта. Калининград, 2016, № 1, С. 7 – 26. (5)

5 Бойко Н. В. Екстралінгвістичний контекст латинськомовної історичної анаграми. *Studia linguistica: Зб. наук. праць*. Вип. 3. К.: ВПЦ «Київський університет», 2009. С. 28–34. (6)

6 Бонч-Осмоловская Т. Курс лекций по комбинаторной литературе. Лекция 3. Комбинаторная литература: анаграммы. URL: https://www.ashtray.ru/main/texts/bonch_course/13AA.htm. (41)

7 Боса Т. С. Художній переклад у сучасному мовознавстві. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки. 2010. № 11. С. 5-11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpupu_2010_11_4 (42)

8 Высоцкая М. С. Анаграммирование как структурно-смысловый элемент музыкального текста (на материале сочинений Фараджа Караева) / «Проблемы музыкальной науки», 2010. №2 (7). С. 204-209. URL: http://www.karaev.net/t_vysotskaya5_anagrammirovanie_r.html (44)

9 Джойс, Джеймс. Улісс: роман; з англ. пер. О. Терех, О. Мокровольський; Коментар, О. Мокровольський; До дня Джеймса Джойса, післямова, В. Скуратівський. К.: Вид-во Жупанського, 2015. (Майстри світової прози). 736 с.

10 Дмитровская М. Первая конференция «Анаграммы: семантическое варьирование и текстопорождающие возможности» / Слово.ру: Балтийский акцент. 2014. Том 5, № 3-4. С. 126-133 URL: <http://194.106.195.45/slovo/1928/5601/> (48)

11 Коптілов В. Теорія і практика перекладу. К.: Юніверс, 2003. 280 с. (10)

12 Линтвар О. М. До проблеми художнього перекладу. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна. 2012.

Вип. 30. С. 144-147. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_30_45 (52)

13 Літературознавчий словник-довідник, ред. рада: Р. Т. Гром'яка та ін. 2-ге вид., випр. і доповн. К.: Академія, 2007. 753 с. (32)

14 Лукин В. А. Художественный текст. Основы лингвистической теории и элементы анализа. М., 1999. 196 с. (33)

15 Москвин В. П. О типах и функциях звуковых повторов. Русская словесность. 2006. № 8. С. 63-69. (12)

16 Новікова Т. В. Художні засоби оформлення перекладного тексту. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2014. Вип. 11(1). С. 143-145. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2014_11%281%29_40 (54)

17 Пузырев А.В. Парадигматический и синтагматический аспекты фоносемантических средств языка. Фоносемантические исследования: Межвузовский сборник научных трудов. Ред. проф. С. В. Воронина и доц. А. В. Пузырева. Вып. 1. Пенза, 1990. С. 51-69. С. 64. (38)

18 Пузырев А. В. Анаграммы как явления языка: опыт системного осмысления. М.: Ин-т языкознания РАН; Пенза: ПГПУ имени В. Г. Белинского, 1995. 378 с. (15)

19 Сітко А.В., Струк І.В. Адекватність та еквівалентність у перекладі мовних особливостей. Sciences of Europe. Прага (Чехія), 2016. Вип. 10 (10). С. 122-126

20 Соссюр Ф. де. Отрывки из тетрадей Ф. де Соссюра, содержащих записи об анаграммах. Труды по языкознанию; [пер. с франц. яз. В. Иванова]. М., 1977. С. 639–645. (17)

21 Топоров В. Из исследований в области анаграммы. Структура текста-81: тезисы симпозиума / редкол. В. В. Иванов [и др.]; Институт славяноведения и балканистики АН СССР. М.: [б.и.], 1981. 184 с. С.109-121. (18)

22 Топоров В. Н. К исследованию анаграмматических структур (анализы). Исследования по структуре текста. М., 1987. С. 193-238. (19)

23 Хоружий С. «Улисс» в русском зеркале. СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2015. 384 с.

24 Чернікова О. І. Класифікація звукових повторів як складової поезики

художнього тексту (на матеріалі творів Дж. Р. Р. Толкієна). Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. 2011. Вип. 27. С. 345-351. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2011_27_79 (57)